

umjetnost (ars vera), jer inače neće moći uplivati na duše slušača onoliko koliko bi Crkva željela postići u svojoj liturgiji slušajući umjetnost glazova« (MP, I, 2). Valjda je jasno što Crkva razumije pod riječima »prava umjetnost«. Ako u crkvi za vrijeme liturgijskih svetih čina slušamo glazbu koja samo orgijski kriči s izrazito naglašenim ritmovima i pokazuje sasvim nešto drugo ili se nalazi ispod liturgijskih riječi i znakova, sigurno je da to nije »prava umjetnost« što je Crkva želi kod svete mise.

Poslije svih direktiva Motu propria, koncilskih i pokoncilskih odredaba ipak se često čuje: »ne postoji liturgijska glazba« ... »svaki stil i svaka vrst glazbe vrijedi za svaki liturgijski momenat...«, »svaka glazba jest liturgijska pa bili to i svjetovni oblici ili lokalne uspavanke« ... itd.

Tome se i ova »Treća Uputa« protivi i energično pobija i odbacuje te tvrdnje. »Pažnju i osjećaj« skupa vjernika zaista »upravljaju prema svetom činu koji se vrši« kad je glazba skladana i

»usmjerena na bogoslužno slavlje« i kad postiže »pravi cilj« liturgijske glazbe, a taj je »slava Božja i posvećenje vjernika« (TU, 3, c). Zato nikakvo čudo ako i instrumenti ograničeni, ne bučni, udešeni prema mjestu i naravi skupa vjernika moraju biti »kao potpora molitve« i »kao izraz Kristova misterija«. »Kristov misterij« ne nalazi se skriven u zabavnim lokalima koji nemaju ništa zajedničkog s Božjim hramom ni svetom liturgijom Gospodnjom. Glazbala moraju »odgovarati dostojanstvu i svetosti mjesta i kulta. U svojim refleksijama o »Trećoj Uputi«, kad govori o glazbalima p. P. Ernetti opominje Talijane: »Mi smo u Evropi a ne u Africi — u Italiji a ne u Jugoslaviji!«

Treća Uputa, utvrđujući odredbe predašnjih koncilskih i pokoncilskih dokumenata o liturgijskoj glazbi — još jednom — bistri pojmove o karakteristikama i ulozi što ih liturgijska glazba mora imati bilo o vrstama i stilovima, bilo o instrumentima, eliminirajući u liturgijskim činima svaku »desakralizaciju« i svaki »individualizam i personalizam« da bi napokon mogli »povratiti red, stegu i vedrinu u euharistijska slavlja«.

VINKO ŽGANEC

O šezdesetgodišnjici smrti Franje Kuhača

(20 XI 1834 — 18. VI 1911)

Ove godine navršava se šezdeset godina od smrti Franje Kuhača. Njegovo mrtvo tijelo sahranjeno je u Zagrebu na Mirogoju u sjevernoj arkadi. U istoj arkadi sahranjena je njegova supruga Marija i neki drugi hrvatski umjetnici (Fijan, Šramica itd.). Ja sam česti posjetilac posljednjeg počivališta Franje Kuhača. Nažalost ta je arkada već dosta dugo vremena u prilično zapuštenom stanju.

Udovica ovog našeg etnomuzikologa,¹⁾ melografa i muzičkog pisca potresnim je riječima opisala svoju životnu ispovijest; zapis se nalazi na kraju XII knjige Kuhačevih korespondencija. Ovaj zapis nikada i nigdje do sada nije bio objavljen. Kadgod sam ga čitao, a čitao sam ga mnogo puta, uvijek me je potresla iskrenost životne drugarice Fr. Kuhača; on je od početka, kad sam se prvi put u petoj gimnaziji u Zagrebu s njime sastao, postao moj ideal. U spomenutom zapisu nije prikazana samo topla romanca Kuhača i njegove supruge, nego i čitava njihova borba za sreću i ekonomsko održanje njihove obitelji.

Iako je Kuhač napisao životopis mnogih kompozitora i muzičkih radnika (Hrvata i nehrvata) ulažući u to mnogo truda, vremena i materijalnih sredstava, o Kuhačevom životu i radu imamo malo

napisanih djela. Najobilniji izvor ostavio je sam Kuhač u svojoj korespondenciji koju je savjesno vlastoručno kopirao u 14 knjiga velikog formata; tako su sačuvani gotovo svi listovi koje je pisao. Nisu sačuvana niti su kasnije pronađena ona pisma koja su bila istrgnuta iz spomenutih knjiga još za života Fr. Kuhača. Sačuvano je oko 4.000 pisama. Kuhačeva korespondencija je s ostalom sačuvanom rukopisnom ostavštinom pohranjena u Državnom arhivu Hrvatske. Prijepis tih knjiga dala je za svoje potrebe načiniti Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, a jednu kopiju sam ja za sebe načinio, tako da je taj dragocjeni

¹⁾ Fr. Kuhač je utemeljio našu etnomuzikologiju i postao u ono vrijeme osnivačem komparativne muzikologije (koja se javlja krajem prošlog stoljeća u Engleskoj povodom jednog muzičkog spisa Aleksandra Johna Ellisa — od 1814. do 1890. — štampanog 1884. god. »o nekim opaskama glede izvjesnih muzičkih neharmonskih ljestvica«). Svoje prvenstvo kao osnivača etnomuzikologije i komparativne muzikologije Kuhač je branio u članku »Etnomuzikologija« (»Vijenac«, br. 35, 1885. g.) u kojem tvrdi da je još 1882. g. napisao muzikološku radnju (knjigu) koja je do danas ostala u rukopisu. O toj knjizi je pisac ovog prikaza održao predavanje u Mađarskoj akademiji, a štampano je u »Zborniku slavonskih muzeja« 1969. g., str. 7 — 23, tisak »Iskra« Vinkovci.

materijal dobro osiguran od mogućeg propadanja. Danas se radi na organiziranju jednog kolektiva muzičkih pisaca koji bi preuzeli redigiranje ove književne ostavštine, a ujedno i napisali životopis Fr. Kuhača. Kad sam uređivao u Državnom arhivu tu ostavštinu, našao sam u pojedinim Kuhačevim fasciklima nešto preko 400 originalnih pisama koje su njegovi znanci i prijatelji pisali bilo iz domovine bilo iz inozemstva. Sav taj materijal sredio sam kronološkim redom i poredao alfabetskim redom pisaca listova.

Marija Kuhač r. Zuma

Jedan Kuhačev životopis spominje i njegova žena u svojem zapisu na kraju posljednje knjige kopija Kuhačeve korespondencije, djelo spisateljice Kasović-Cvijičeve. Kuhačeva supruga predbacuje spisateljici da nije točno opisala život njezinog muža i njihove obitelji, da je krivo i neistinito opisala njezinu popustljivost uslijed religioznog joj odgoja (vidi kraj toga zapisa). Ja sam ponovno pročitao taj životopis, no nisam u njemu našao podatke koji bi zavrijedili tako oštre kritike. Naišao sam samo na jedno mjesto gdje je opisan prizor kad im je netko od njihovih znanaca poslao darove u živežnim namirnicama pa su se tomu poveselili domaćini, naročito djevojčice. Ovaj prizor možda prenaglašeno ističe da je time iskazana naročita materijalna pomoć Kuhačevoj obitelji. Moj je utisak da je možda supruga Kuhača mislila na taj prizor.

Kad pročitamo ovaj zapis supruge Franje Kuhača, osjetit ćemo ljepotu teksta u kojem su živo i s malo riječi opisani najintimniji momenti koje može izreći samo jedan od supružnika. Iz toga

braka rodile su se dvije kćeri Mira i Zlata. Zlata se je udala prije Mire i to u Njemačku, u grad München, za njemačkog industrijalca Karla Scharnagla. Iz Kuhačeve korespondencije sam saznao kako je roditeljima bio bolan rastanak sa mladom kćerkom. Nikad više nisu imali mira i zadovoljstva, kao da im je kćerka otišla u nepovrat. Ja sam ove godine (5. II) pisao u München na adresu Karla Scharnagla toplo pismo za Zlatu, njenog supruga i unuku Maricu da mi se jave, ako je tko od njih ili njihova roda još na životu. Kako sam unaprijed slutio, pismo mi se vratilo sa napomenom da su na adresi navedene osobe nepoznate. Njihovu adresu sam našao u Kuhačevoj korespondenciji. Druga Kuhačeva kćerka bila je udata za Dragutina Kabalinija. Imala je dvoje djece Veru i Dragutina. Umrla je 21. VII 1965. g. u 89. godini života u Zagrebu u istoj sobi u kojoj je i njezina majka Marija Kuhač r. Zuna umrla 1938. g. Čudna sudbina! To je bilo u domu umirovljenika u Vlaškoj ulici br. 52 u Zagrebu. A sada evo zapisa Kuhačeve supruge koji se nalazi na posljednjoj stranici Kuhačeve korespondencije (prijevod S. Stepanova):

Kako sam se sastala s Kuhačem

Moje poznanstvo s Kuhačem datira iz Glazbene škole, Gornji grad (u Zagrebu) iz 1874. Zapravo je trebalo da za učitelja glasovira dobijem Đuru Eisenhuta i on je već radi dogovora bio kod nas, te je bilo odlučeno da pouka počinje nakon našeg ferijalnog putovanja.

Nakon našeg povratka — već koncem listopada — plan s Eisenhutom osujetila je sprijateljena nam obitelj Novak, nagovorivši moje roditelje da me pošalju u Glazbeni zavod gdje je bio maestro Kuhač. Zato su moje prijateljice odmah sutradan došle po mene. Nerado sam ih slijedila kao da sam slutila da mi tamo ne će prijati, ali želja mojih roditelja bila je za mene zapovijed.

Kad smo prolazili Mesničkom ulicom, ugledale su moje pratilice maestra koji je također odlazio u školu, te su me predstavile uz molbu da me primi u glasovirsku školu. Ali o tome Kuhač nije htio niti čuti jer je obuka prije više tjedana već bila počela, pa je molbu naprečac odbio. Duboko uvrijeđena okrenula sam se jer nisam očekivala tako osorno odbijanje, ali su me obje Novakove uhvatile za ruke i vukle me sa sobom unatoč mojem opiranju, a da zacijelo ni same nisu znale zašto. Tada već sasvim u Mesničkoj, Kuhač se iznenada okrenuo riječima: »Dakle ja primam gospođicu u 2. razred i ona može odmah da dođe na poduku.« Prijateljice su udarile u radosnu vik, ali je meni bilo protiv volje — nisam bila nimalo oduševljena. Nakon prethodnog odbijanja bio mi je maestro još manje simpatičan. Kad sam jedanput odsvirala svoju zadaću, rekao mi je pred svim učenicama: »Vi mislite da znate svirati na glasoviru, ali ja vam kažem da ne razumijete ništa, i to možete reći vašem ocu.« To mi je bilo dosta, oprostila se i otišla kući. Nikakva sila me više nije mogla dovući u Glazbenu školu. Sa svojih 14 godi-

na mnogo sam si uobražavala zbog svoje svirke na glasoviru. Početnu obuku dobivala sam kod jednog znamenitog majstora u Temišvaru. U Zagrebu bio mi je učiteljem H. Hippenreiter koji me je oslovljavao sa »milostiva gospođice«, a zatim me je podučavao stari organista stolne crkve Zellner.

Budući da više nisam htjela poći u Glazbenu školu, zamolila je moja mama Kuhača da me podučava u našoj kući. Kad se prvi puta pojavio, nije mi drugo preostalo nego da sjednem glasoviru. Njegova odlična metoda i moja sve veća marljivost doveli su do toga da sam postala dobra učenica, a kada sam primila od majstora prvu pohvalu, porasla je moja revnost još više. Antipatija je sve više nestajala kad sam Kuhača bolje upoznala, i pretvorila se konačno u naklonost i obostranu ljubav. Tada je počela naša velika borba, kad sam po Kuhačevu savjetu priznala svojoj mami da me hoće oženiti — cjelokupna je obitelj bila užasnuta — dijete hoće da se uda! Odmah su bili prekinuti naši dragi sastanci — on više nije smio dolaziti. Nas dvoje smo neopisivo trpjeli, knjige bi se o tom mogle napisati, ali smo se borili hrabro i uporno, a moj brat je postao postillon d'amour. Svake srijede prolazio bi Kuhač u 5 sati poslije podne pored vratiju našeg parka, ja sam ga redovito dočekivala — davali smo si ruke kroz rešetke ograde s uzajamnim obećanjima da ćemo se hrabro dalje boriti za našu sreću. Mojim roditeljima pisao je Kuhač mnoga pisma, uvijek s molbom za privolu, jer nećemo odustati jedno od drugoga. — Zapravo roditelji i nisu imali ništa protiv njegove osobe, naprotiv, njegov pošten karakter im se dopao i cijenili su njegovu učenost, a njegovo veliko rodoljublje ostavilo je na sve najbolji utisak. Osim toga bio je vanredno ugodan u društvu, pričao je živo i s mnogo duhovitog humora. A zbog njegove poštene privrženosti prema svojoj narodnosti, nisu bili zabrinuti niti za njegovu budućnost. Jedina zapreka bila je njegova starost i moja djetinjska mladost. Da bi me naveli na druge misli, putovala je mama sa mnom u najdivnije krajeve, ali su i tu moji osjećaji ostali vjerni majstoru, te sam znala udesiti da mu češće šaljem pozdrave. Ja, dakako, nisam čula ništa o njemu, i tako je moje duševno stanje postajalo sve rđavije — bol i čežnja sve intenzivniji, i konačno je smalaksalo tijelo, dovedena sam kući u teškoj duševnoj depresiji. Zabrinutim roditeljima nije u njihovoj ljubavi preostalo ništa drugo nego da dadu svoj pristanak. Mislili su, dijete je i tako izgubljeno, pa neka se ispuni njena želja. Smjela sam pisati, i još istoga dana Kuhač je došao — osjećali smo se najsretnijim ljudima. Za 3 mjeseca bilo je naše vjenčanje u susjednoj crkvi Milosrdnih sestara, a svatovska gozba bila je u našem zimskom vrtu **tvornice duhana** — sadašnjem sveučilištu. Novakove djevojčice bile su među djevušama. Kuhač je bio 42 godine star, a ja 16. Živjeli bismo sretno i zadovoljno. Da nas nisu tako tištile materijalne brige, ne bi bilo sretnijeg bračnog para. Ali uskoro je došao prvi udarac. Zbog intriga bio je Kuhač prisiljen da odstupi iz Glazbenog zavoda, pa smo bili u još većoj mjeri upućeni na potporu mojih roditelja, što je Kuhača u njegovu

umjetničkom ponosu bolilo. U ono vrijeme pisao je biografiju i povijest Valpova, koja mu je, kao i svi drugi radovi, vrlo malo donijela. Već sa 17 godina imala sam prvo dijete, Miru, slabašnu i nerazvijenu i zato teško odgojivu; vikala je danju i noću premda liječnik nije pronalazio nikakve bolesti. Kuhač je mislio da dijete trpi od gladi, da ne dobija dosta od dadilje, a budući da je osjećao najveće sažaljevanje za gladujuće, želio je da malo, 3 tjedna staro dijete, dobija što više hrane. Moja se majka smilovala i uzela dijete k sebi u njegovu zajedno s dadiljom. Kao drugo dijete došla je na svijet Zlata. Kao što je bila dobra od prvoga dana, tako je ostala u svim životnim prilikama. Marljivost i osjećaj dužnosti još su i danas njene temeljne osobine, uz naročito visoku inteligenciju. Njen odgoj išao je lako i glatko. Licej je završila najboljim uspjehom i dobila je odmah nakon položene mature namještenje kao učiteljica u Zagrebu. Premda je Kuhač djecu podjednako volio, ipak je Zlata bila njegovo sunčano svijetlo za posljednjih godina. A kada nas je ostavila — svoj let upravlja daleko u Bavarsku, doduše uz očevu privolu, jer je partija bila dobra, a muž pošten, bila je naša žalost intenzivnija nego što smo se nadali. Onda smo nas dvoje ostali sami i plakali i plakali od jutra do noći. — Nekoliko godina ranije udala se Mira, ali je ona ostala u zemlji. Također je bila dobro opskrbljena, a sada je udovica s dvoje nezbrinute djece. Budući da sam bila mlada, žalost zbog rastanka meni nije osjetno naškodila, ali je njega siromaha **potpuno slomila, sasvim je zani- mio**, govorio samo najnužnije, završio svoj posljednji rad »Hrvati svi i svuda«, pospremio svoj pisaći stol, i bio gotov sa svim. Pola godine kasnije posjetili smo Zlatu u Münchenu i ostali tamo 4 tjedna. Kuhač je još jednom oživio, tako mu se dopalo kod djeteta, da je izrazio želju da sasvim ostane tamo. Slijedeće godine došlo je dijete k njegovoj samrti.

Kod nas se uvijek radilo, pčelinja marljivost Kuhača prešla je na sve. On je bio neumoran u radu i stvaranju, pisao je i istraživao do kasne noći. Povremeno bi ipak prekidao rad, brbljao i šalio se s nama ili pričao vanredno zanimljivo o svojim putovanjima kod sakupljanja narodnih popjevaka. Događalo se češće da bi završio jedno poglavlje svoga istraživačkog rada baš u subotu uveče. Tada bi dobre volje pospremio svoje pisarije i rekao: »Tako, dovre je gotovo, dakle sutra u nedelju (mi se nadasmo kakvom izletu ili sličnom) počinje se s drugim poglavljem«. — Cijeli njegov život bila je neprekidna borba, ništa mu nije dato lako od sudbine, sve je moralo biti izboreno, svaki komadić kruha, a pritom je uvijek bio boležljiv. Ali ga nikada nije napuštao dobri humor, kao ni čvrsta vjera u Boga, i najveće mu je zadovoljstvo bilo kad bi mogao čime pomoći kome je pomoć ustrebala. No to sam morala ja tražiti od njega, da bi se on mogao malo igrati opozicije. Budući da sam i ja slično nastrojena — naime, da rado pomažem druge, često su se meni obraćali radi intervencije, osobito ako se radilo o namještenju, napredovanju ili drugim preporukama. Onda bih se šuljala oko njegova pisaćeg stola da

uhvatim pogodan momenat i da ga upozorim da je ovome ili onome obećao uložiti dobru riječ, i neće li danas poduzeti taj put. Tada je svaki puta bilo isto, najprije bi ljutito rezonirao što ga smetam u poslu itd., dok bi konačno zatražio svoje salonsko odijelo da ode na Vladu. — On od svoje rodbine u Osijeku nikada nije doživio nešto slično. Ne samo da oni nisu imali razumijevanja za njegov patriotski rad, nego im je uzmanjkalo i srca, a gdje su lako mogli pomoći, uskratili su mu pomoć. Kada je meni kao udovici nakon pola godine bila obećana pripomoć Vlade od 130 kruna mjesečno, obratila sam se osječkom općinskom odboru s molbom da udijeli Kuhačevoj udovici pripomoć od daljnjih 30 kruna, da bih bar donekle mogla živjeti. Istodobno sam obavijestila rođake koji su bili općinski zastupnici da po mogućnosti podupru moju molbu, ali su oni, baš naprotiv, nastupali protiv nje, i moja je molba bila odbijena.

Kod svih poslova i pothvata doživljavao je pokojni neuspjehe, ali se umio uvijek opet podignuti i neumorno se dalje boriti i stvarati. Tada bi pisao pisma i molbe na najponizniji način, molio pomoć za svoje istraživačke radove, ali bez uspjeha — niti naučna društva, ni aristokrati, ni meceni nisu imali razumijevanja za stvar. Tako je bio primoran da još i u posljednje vrijeme podučava skale da bi nešto zarađivao, te je za svoj dragi istraživački rad samo rijetko nalazio malo vremena. I obećana pomoć biskupa Strossmayera nije se ostvarila. U mlađim je godinama veliki biskup savjetovao Kuhaču sakupljanje narodnih popjevaka i bio je spreman da ga opskrbi novčanim sredstvima za putovanja. Međutim je novac za tu svrhu Kuhač naslijedio od svoga ujaka koji je bio kanonik u Pečuhu, s izričitom željom da ovu zamašnu svotu upotrijebi za sakupljanje narodnih pjesama, što je i vjerno izvršeno, i utrošeno u 12 godina putovanja.

I biskup Strossmayer dao je obećanje da će sabrane pjesme biti jednom štampane na njegov trošak, za što je htio žrtvovati jednu šumu. Kada je, nakon 12 godina mučnog sakupljanja i još nakon dosta vremena za obradu i harmoniziranje ovih popjevaka Kuhač pristupio Strossmayeru s molbom da izvrši svoje obećanje, rekao je Strossmayer: »Moj dragi, sada je prekasno — ne mogu ništa dati, šume su određene za druge svrhe«. Audijencija je bila svršena. Kuhač se povukao, najdublje pogođen i razočaran. — Zbirka je bila štampana bez Strossmayerove obećane pomoći, uz subvenciju Vlade i izdašnu pomoć mojih roditelja, a uz to je utrošen za to i moj posjed u bukovač-

kom gradskom rajonu koji se sastojao od 8 jutara vinograda, polja, šume, kuće, staje itd. Ovaj posjed kupio mi je moj djed iz Graza, on je predvidio moj položaj u budućoj starosti i htio mi je osigurati krov nad glavom. Umjesto da svoj posjed uživam, proživljavao svoje posljednje dane u penzionatu u Vlaškoj ulici, u jednoj sasvim sitnoj komorici koju sam dobila dobrotom Milosrdnih sestara za malu cijenu.

Nitko ne pita da li i kako živim.

Naša Akademija znanosti i umjetnosti navela me je, kad je rat najgore bijesnio, da joj prepustim monumentalni materijal za muzički leksikon, sakupljen počev od godine 1860. sa preko 3000 imena, alfabetski složen u 14 kutija, za ponizujuću cijenu od 1500 kruna.

Danas, kad u miru razmišljam o svemu tom teškom, nije mi moguće opisati našu životnu borbu tako jakim bojama kako je u zbilji bila, i kako jedan čovjek, iz ljubavi prema stvari i domovini može toliko podnijeti, da se odreče i da žrtvuje. Ako sam počesto morala podnašati njegovu zlovolju, duboko bi me razalostilo da zle sjene ne pomute našu harmoniju.

Hvala Bogu izdržala sam, što imam zahvaliti svojoj popustljivosti uslijed religioznog odgoja, no što je gospođa Kasović Cvijić (Kasswoitz Cvijić) nažalost sasvim krivo shvatila i neistinито opisala.

Zagreb, 6. III 1934.

Marija Kuhač, r. Zuna

Posebno bi bilo poglavlje u životu Kuhačevom njegova književna zaostavština, koja je veoma opsežna, i koja je ogledalo velikog truda i djelatnosti njegove. Ta se sada nalazi u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, Marulićev trg 21. Oko godine 1950. tu sam ostavštinu zajedno sa prof. Slavkom Jankovićem sudio i popisao te je čitavu sortirao prema strukama arhivirane građe i napisao opširan njezin prikaz pod naslovom »Kuhačeva literarno-muzikološka ostavština« (Muzička revija 1950, br. 4, str. 135 — 148). Ta građa krcata je raznim rukopisima koje je Kuhač dijelom napisao a dijelom nabavio za svoja novčana sredstva, a do sada još nisu izdana štampom. Možda bi trebalo osnovati poseban institut koji bi tu arhivsku građu proučavao, nadopunjavao i publicirao. Kada bi ona bila dostupna našim muzikolozima i ostaloj javnosti, tada bi se vidjelo, koliko je Kuhač za svoju struku radio, o čemu nam je dala njegova udovica samo nešto malo naslutiti u svojoj napomeni o njegovoj neumornosti u radu.

ZUSAMMENFASUNG

* Anlässlich des 60-ten Todestags von Franjo Kuhač frischt der Verfasser Erinnerungen an den Schöpfer der kroatischen Ethnomuzikologie auf, indem er einen Brief dessen Gemahlin Marie veröffentlicht. Der Brief enthält mehrere für Kuhač Leben und Tätigkeit wichtige Angaben.

Kuhač sammelte und veröffentlichte kroatische Volkslieder. Diese Tätigkeit war mit zahlreichen Schwierigkeiten verbunden. Die damaligen Kulturkreise hatten kein Verständnis für Kuhačs Bemühungen um die Bewahrung des kroatischen Musikschatzes, so dass er auf deren Unterstützung nicht rechnen konnte. Von Kuhač wurden 5000 Volkslieder aufgezeichnet, davon 2300 veröffentlicht.